

I

Inledning

Rationalitetens rötter

Den moderna rationaliteten har av sina kritiker kallats teoretisk, instrumentell, teknisk, mekanistisk, etc. Även illa omtyckta barn har tydligen många namn. Moderna kritiker förknippar den moderna rationaliteten med Upplysningstiden och det vetenskapliga uppsving som då ägde rum. Frankfurtskolan är kanske det mest kända och framgångsrika exemplet.

Under den period som sträcker sig mellan 1500- och 1700-talet och som omfattar såväl Renässansen som Upplysningen skapas den mentalitet som fortfarande präglar oss. Men de omedvetna rötterna till våra tankestrukturer och vår världsbild finns i det grekiska arvet. Upplysningen har skapat grunden till våra trosföreställningar och värderingar men våra grekiska kulturella förfäder har gett oss de tankestrukturer som fått oss att tänka som vi gör. Upplysningen representerar det medvetna i vår kultur, medan Antiken representerar ett glömt, omedvetet arv som är verksamt i oss utan att vi lägger märke till det. När vi studerar våra band till Upplysningen bedriver vi idéhistoria; när vi undersöker våra grekiska rötter ägnar vi oss åt ett slags kulturpsykoanalys.

Många har ägnat sig åt att reda ut varför vi vet vad vi vet och varför vi gör vad vi gör. Mitt intresse har i stället varit att förstå varför vi tänker och handlar som (=hur) vi gör. Skillnaden mellan VAD och HUR är avgörande för att förstå mitt arbetsperspektiv. Jag har kallat min metod begreppsgenealogi. Den syftar till att avslöja viktiga förgivettagna tankestrukturer. Jag intresserar mig för seglivade begrepp och jämför deras moderna bruk med deras ursprungliga innebörd; jag försöker också rekonstruera det begreppssystem eller sammanhang i vilket de användes från början. På detta sätt kan man återvinna bortglömda bitar i begreppspusslet och aktivera begreppsaspekter som fallit bort och gjort oss enögda.

Mitt sätt att referera till antikens tänkande och framförallt till Aristoteles' begrepp är som att jämföra den avlägsna faderns tänkande med sonens. Skilda generationer har skilda kontexter. Fäder och söner anklagar ofta varandra, med rätta, för bristande förståelse. Jag försöker se den avlägsna faderns (Aristoteles) sätt att tänka ur barnbarns...barnens (d.v.s. vårt) perspektiv.

Därmed belyses ibland omedvetna aspekter hos denna förfader som är lättare att se från vår horisont. Jag försöker dock att framför allt se vårt eget sätt att tänka, våra egna begrepp, utifrån fader Aristoteles' tänkesätt och begreppsapparat. Därmed kommer bortsuddade aspekter av vårt kulturella omedvetna fram i ljuset. Utan att ha denna min korsningsmetod i åtanke kan läsaren inte förstå vad min begreppsgenealogi innebär, och varför jag bygger upp mina resonemang i en ständig växling mellan Antiken och Nutiden utan mellanliggande stationer. Det är inte begreppens historiska förändringskedja jag vill belysa, utan snarare kontrasten mellan två avlägsna men likväl besläktade begreppssystem i ett spel av identitet och differens. Genom denna korsning får jag fram väsentliga aspekter som blivit osynliga och som innehåller den omedvetna förklaringen av det vi tar för givet och av det vi spontant utelämnar.

Men varför nöja sig med den grekiska antiken? Vår kultur har naturligtvis element som förenar oss även med andra äldre kulturer. Det finns en rad föreställningar som skulle kunna förklaras i en konfrontation med dessa kulturer. Mitt härvarande undersökningsföremål är dock den västerländska rationaliteten. Denna är specifik för det gamla Grekland och konstituerar sig i den grekiska övärlden mellan 700- och 500-talet f.Kr. Rationaliteten särskiljer den grekiska från övriga kulturers världsuppfattning. I andra kulturer integreras det rationella med andra former för kunskap och för människans mötande med världen. Det typiskt grekiska är att renodla det förnuftiga och rationella och därmed skapa grunden för det som kommer att bli den moderna teknologiska rationaliteten. Dess främsta uttryck är begreppet *Lógos* vars historiska uppkomst i Miletos hänger samman med det fonetiska skriftspråkets etablering, myntets utbredning, stadsplaneringens och demokratins gryning och det abstrakta tänkandets frigörande från de gamla myterna. Man förstår ett fenomen bäst i fenomenets gräns. Gränsen till det vi kallar rationalitet finns i den grekiska antiken.

I mina referenser till det grekiska arvet har jag särskilt valt det aristoteliska tankesystemet¹. Jag är medveten om försokratikernas och sofisternas betydelse, speciellt Herakleitos, Parmenides och Protagoras. Ingen nämnd och ingen glömd. Även om vetenskapens och rationalitetens begreppsapparat har sin historiska upprinnelse _ med en lång inkubationsperiod _ hos grekerna, är det Platon och Aristoteles, vars skrifter bevarats och lästs av de styrande klasserna i Västerlandet under alla tider, som spelat den avgörande rollen. Medan Platon är av intresse för den som vill förstå några för oss grundläggande tankemönster, är Aristoteles viktig för att syna vårt praktiska förnufts blinda fläckar. Han visar sig vara den riktiga gränsvakten. När jag betraktar honom ur vårt perspektiv

---

¹ Jag har ägnat uppmärksamhet framförallt åt Aristoteles' praktiska filosofi, såsom den är utlagd i *Nikomakiska etiken*, *Politiken* och *Retoriken*. Jag håller mig i första hand till min egen läsning och gör självständiga tolkningar, efter att ha kontrollerat auktoriserade översättningar. (Se kommentarer i bokens förord).

uppmärksammar jag hans försök att överskrida ett äldre kulturparadigm och möblera om i ett nytt. Han är dock tvungen att använda det gamla paradigmet material när han formar det nya landskapet. I hans begreppsmedja får jag syn på viktiga element av vår kulturs blindfläckar som hos honom ännu ej hunnit sjunka ner i det omedvetnas dunkla bassäng. Slagget har ännu ej hunnit avlägsnas. Järnmalmens är fortfarande synlig. Gruvan ligger nära. Den utvunna metallen kommer först senare att exporteras över hela kontinenten, varvid dess ursprung blir allt mindre tydligt.

Med sin monolitiska uppfattning om vetenskaplig kunskap är Platon den första västerlänning som utvecklat vårt förgivettagna teoribegrepp. Trots att Aristoteles är yngre är hans förhållningssätt till kunskap och handling mindre jämförbart med det moderna än Platons. Det är som om Platon gått för långt och Aristoteles försökt återupprätta förlorade aspekter. Dessa suddas ut i den fortsatta traditionen, men begreppen lever kvar.

Aristoteles anses vara den västerländska vetenskapens och logikens främste skapare². Utan att tänka på det använder vi fortfarande den begreppsuppsättning han skapade. Många av de ord och begrepp vi brukar idag i dessa sammanhang gjöts av grekerna och bearbetades i den aristoteliska begreppsmedjan. Emilio Lledó [1985] påpekar att grekiskan befann sig i en privilegierad situation som inga andra västerländska språk fått uppleva, nämligen att nästan helt sakna en föregående skriftlig tradition. Grekiskan är den västerländska begreppsugnen före alla andra. I *Nikomakiska etiken* (N.E. {1108a 18}) erkänner Aristoteles att det är nödvändigt att bilda nya namn för att kunna förklara vad man menar och utveckla sin filosofi.

Kännedomen om Aristoteles' undersökningar innebär därför en bättre förståelse av oss själva. Den begreppslåda han lämnat oss i arv har emellertid, under drygt 2.000 års transport, skakats om en del, så att den ursprungliga verktygsuppsättningen och tillbehören blivit omflyttade och kantstötta, ibland borttappade³. Såsom Alasdair McIntyre [1981] påpekat, kan det vara vanskligt

---

² Enligt Kant skulle Aristoteles ha skapat logiken färdig och ingenting fanns i stort sett kvar att upptäcka. Endast undervisning därom var aktuell (Reguera [1989]). Detta är en stor överdrift. Aristoteles är den första som systematiserar logiken någorlunda fullständigt, men han förmådde inte riktigt särskilja de semantiska elementen i logiken från de syntaktiska. Den formella logikens riktiga systematiker under senantiken är stoikerna.

³ Våra bristande kunskaper i grekiska och latin har gjort oss helt okunniga om vår begreppsuppsättnings bakgrund. På samma sätt som kunnandet i engelska blir nyttigt för att röra sig bland ordbehandlare, dataprogram och tekniska apparater, är de klassiska språken nyttiga för att förstå mer om vårt sätt att tänka och tala överhuvudtaget. Finskan utgör delvis ett undantag vad gäller själva orden, men många av dess begrepp är också tänkta efter klassiskt mönster och översatta till det egna språksystemet. Engelskan, som gett grund åt många språkliga nymodigheter, blir också mera förståelig om man vet någonting om klassiska språk. Vi klarar oss någorlunda bra även utan kunskaper om indoeuropeiskan, men Grekland och Rom är närvarande i vårt tänkandes begreppsmässiga systematisering.

att använda gamla begrepp lösryckta eller utbrutna ur det sammanhang i vilket de skapades. Enligt honom ligger häri förklaringen till vår förvirring i etiska spörsmål.

Märkligt nog påminner vår moderna uppfattning kring vetenskap och rationalitet snarare om Platon än om Aristoteles⁴. Den bild man dessutom får av Aristoteles genom att själv läsa och begrunda några av hans skrifter, avviker en smula från den bild som förmedlas genom sekundärlitteraturen. Enligt en tolkning av von Wright [1971], som går tillbaka på Eino Kaila, representerar Galilei ett modernt tankeparadigm som tar avstånd från just Aristoteles. Galilei, Descartes och Newton representerar en kunskapstradition som ser vetenskapen enbart utifrån matematiska modeller och mekaniska lagar. Detta vetenskapliga synsätt betraktas av moderna upplysta människor som »det vetenskapliga synsättet» och överförs sedan på samhällsvetenskaperna. Det kallas positivism, med en benämning som användes av Saint-Simon och blivit känd genom den franske sociologen Auguste Comte. Mot positivismens ensidiga vetenskapssyn har under modern tid ständiga försök gjorts för att etablera en humanvetenskap som bryter med positivismens reduktionistiska människosyn. Det märkliga är att positivismen fortfarande är samhällsvetenskapernas dominerande synsätt samtidigt som många fysiker gjort upp med det natu vetenskapliga paradigmet.

Teori och praktik

Jag ska nu återuppta en avklippt tråd, vars viktigaste stump kan återfinnas i den aristoteliska distinktionen mellan vetenskap och konst samt mellan teoretisk och praktisk rationalitet. Först ska jag dock försöka ge en samlad bild av det spörsmål som ligger till grund för min undersökning av rationalitetsproblemet. De bollar jag nu ska kasta i luften kommer jag sedan att plocka upp igen i en mera ingående behandling.

TEORI / PRAKTIK är en av våra vanligaste dikotomier. »Teori», »praktik» och »praxis» hör till den typ av filosofiska begrepp som blivit vardagsspråk och som

---

⁴ Det är inte mitt syfte att göra en närmare undersökning av Platons resp. Aristoteles' historiska inflytande i vår kultur. Detta är en uppgift för idéhistorien och inte för det jag kallar begreppsgenealogi. Platons inverkan på senantiken och medeltiden är mycket stor. Aristoteles' verk däremot _ med undantag av hans kategorilära och några logiska texter som förmedlats av nyplatonikern Profirios' kommentarer i *Isagogé* och dennes latinske översättare Boethius _ var ganska okända innan de spanskarabiska filosoferna spred deras innehåll fr.o.m. 1100-talet. Aristoteles införlivades i den kristna kulturen först vid slutet av 1200-talet, då hans verk blev kända genom Toledos översättarskola under 1100-talet. Aristoteles' betydelse etableras tack vare Skolastikens adoption av hans filosofi i Thomas av Aquinos tolkning. Renässansens bildade män lyfter dock fram Platon på nytt. Det är Platon som omedvetet styrts mycket av vår vetenskapliga uppfattning och av våra samhällsteorier, samtidigt som Aristoteles' praktiska filosofi kommit alltför mycket i skymundan, till förmån för hans teoretiska skrifter.

kan användas för att legitimera, avgränsa, bannlysa och framförallt låtsas förklara någonting utan att egentligen göra det. De är snarare besvärjelser än benämningar. Orden låter så bekanta och entydiga att vi ofreflekterat tar dem till oss och känner oss fulla av förståelse. Vi använder orden »teori» och »praktik» oftast dikotomiskt relaterade till varandra och konjunktionen (»eller» eller »och») spelar en viktigare roll än de därmed förenade termerna.

»Vi är inga teoretiker, vi är praktiska människor», hörs det sägas, och det låter pregnant och bra. Ju oftare jag hör dylika uttryck desto mindre förstår jag vad som menas med »teori» och med »praktik». Många människor visar sig vara väldigt praktiska just genom sitt sätt att tänka, samtidigt som många praktiska handlingar och göromål utövas utifrån dogmatiska, ofreflekterade handlingsmodeller. Vad är teoretiskt och vad är praktiskt, frågar jag mig och känner mig som Gunnar Ekelöf, när han tyckte att han kommit så långt i meningslöshet att varje ord åter var intressant.

»Teori» och »praktik» är två av de äldre orden i vår västerländska kultur. De skapades av grekerna och har fått vandra och kantstötas under 2.500 års färd. Vi associerar spontant »teori» med tänkande eller kunskap och »praktik» med handlande. Det ena tycks sitta i huvudet, det andra i händerna (hand-ling). Frågan är om man kan tänka utan att handla eller handla utan att tänka. Vi är ju ansvariga för våra handlingar därför att vi antas vara medvetna om dem⁵. Handlingar verkar involvera tankar och kunskap. Tankeverksamheten kan betraktas som ett slags handling. Tankar och handlingar brukar vara förenade med språk och språket innehåller just abstrakta föreställningar, vilka kan tolkas som en sorts kunskap eller teorier. Dessa tillämpas och visar sig i konkret verksamhet som valda handlingar.

Låt mig nu presentera en aristotelisk verktygslåda som kan hjälpa oss att få lite perspektiv på dessa två viktiga begrepp. Aristoteles är vår äldsta begreppssmed. Han tog ord från vardagsspråket och med dessa formade han, mot bakgrund av de diskussioner han varit med om under sin vistelse i Platons akademi, begrepp som skulle bli instrument för filosofisk och vetenskaplig förståelse. Hans betydelse för vårt nuvarande sätt att tänka är ovärderlig. Ett sätt att förstå oss själva bättre är att försöka föreställa oss det sammanhang i vilket våra mest ingrodda begrepp skapades.

Den verktygslåda som jag ska presentera grundar sig på en läsning av Aristoteles' *Nikomakiska etiken* (framförallt dess sjätte bok). Verktygen i denna låda bildar ett system av begrepp som pekar på olika kunskapsformer⁶.

---

⁵ Om handlingars medvetenhet återkommer jag i slutet av bokens allra sista kapitel.

⁶ Ordet »kunskap» är ytterst problematiskt, då vi därmed ofta menar kunskapsverksamhetens objektiva resultat, d.v.s. produkt. Att kunna är ju att ha i huvudet men också att förmå, att mäka. Det handlar främst om en aktivitet och om den kompetens denna aktivitet bildar hos ett subjekt. Kunskapsbegreppet behandlas närmare i min *Strukturer och livsformer* (Ramírez [1993a]).

Verktögsuppsättningen har _ som redan sagts _ genomgått förändringar. Jag håller mig nu bara till de väsentliga begrepp som jag behöver för att få syn på vad Aristoteles menade med teori och praktik. Det finns hos Aristoteles ett begrepp för det teoretiska, medan det praktiska uppstår två skilda former. Så här ser begreppslådan ut:

AKTIVITETER / LIVSFORMER   FÄRDIGHETER / KUNSKAPSFORMER

Poí_sis

Téchn_

Prāxis

Frón_sis

The_

Begreppen är uppställda i två kolumner. Den vänstra kolumnen motsvarar mänskliga aktiviteter. Den högra motsvarar vanor eller färdigheter (Aristoteles kallar dem *héxai* = »vanor») som förvärfvas efter långvarig övning av motsvarande aktivitet.

Den första raden i schemat motsvarar den teoretiska aktiviteten. Ordet »teori» har vi ju kvar i samtliga de europeiska språken. *Epist_m_* står för något som motsvarar »vetenskap» (det grekiska ordet finns kvar i vårt »epistemologi»).

Man förvärfvar vetenskaplig skicklighet (*epist_m_*) genom att ägna sig åt teoretisk verksamhet (*the_ría*). Därefter följer i samma kolumn två begrepp som båda motsvarar praktiska aktiviteter. Aristoteles uppfattade det praktiska på ett rikare och mera nyanserat sätt än vad vi gör. Han skilde mellan två typer av praktiska kunskaper och aktiviteter. Schemat kan således delas upp så här:

<i>Teori:</i>	The_ría	Epist_m_
	Poí_sis	Téchn_
<i>Praktik:</i>	Prāxis	Frón_sis

Aristoteles gjorde åtskillnad mellan en produktiv aktivitet (*poi_sis*) som ledde till att någonting (materiellt eller immateriellt) blev framställt, och en aktivitet som inte syftade till en yttre produkt utan som bedrevs för sin egen skull och sitt eget värde (*prāxis*). Så här kan man läsa i *N.E.* {1140a}:

Bland sådant som kan vara på annat sätt (*To_d' endechoménon echein esti all_s*) [finns]

det som [beror] på göranden och [det som beror] på handlande (*ti kai poi_ton kai praktón*). Görat och handlingen är skilda saker (*poi_sis kai prāxis esti héteron*) <...>.

Den rationella färdigheten att handla är något annat än den rationella färdigheten att göra [något] (*h_metà lógou héxis praktik_ esti héteron t_s metà lógou héxe_s poi_tik_s*).

Den ena omfattar således inte den andra (de omfattar inte varandra) (*períchetai diò oudè hup' all_1_n*), ty varken handling är göra (*gār oúte h_prāxis poi_sis estin*) eller göra handling (*oúte h_poi_sis prāxis*). (Mina understr.)

Jag översätter *poi_sis* med substantivet »göra» (ett göra, görande) och *praxis* med »handling» (handlande). Vi skiljer inte i modern svenska mellan »handla» och »göra», men det första verbet är intransitivt, det andra transitivt. Man gör alltid något men man handlar si eller så. Genom att aktivera en latent semantisk skillnad i svenskan försöker jag ge uttryck åt den borttappade aristoteliska nyansen⁷.

Den aristoteliska distinktionen mellan *poi_sis* och *praxis* är mycket viktigare än som framkommit i moderna Aristotelesstudier. Vår blindhet för den förklarar till en del vår teknologiska mentalitet. Ordet *poi_sis* har, med helt ändrad innebörd, skapat vårt ord »poesi»⁸. Ordet *praxis* har lett till »praktik», som delvis övertagit båda de gamla begreppens roll, men kommit att betyda snarare vad *poi_sis* än vad *praxis* betydde för Aristoteles. För oss är »praktik» ett göra som även innefattar handlingar. »Praxis» har sedan återinförts som fackterm för benämning av vedertagna bruk och regelsystem. I aristotelisk mening var det tvärtom: *praxis* stod för handlingar men kunde inbegripa göranden⁹.

Poi_sis och *praxis* var, liksom *the_ria*, mänskliga livsaktiviteter för Aristoteles. *Téchn_* stod för den skicklighet eller färdighet som produktiva verksamheter (av vilket slag som helst) skapade hos utövaren: man blev musiker genom att spela musik; en som länge tränats i att tala kunde bli en bra talare.

Ordet *téchn*

Ordet *frón_sis* har översatts till latinet med *prudencia*, som på svenska motsvarar »klokhet» eller »omdöme». Det handlar om en genom välgrundad erfarenhet, rationell, förvärvad förmåga att handla i konkreta mänskliga situationer.

Den decimerade verktygslådan vi fått i arv ser ut ungefär så här:

Teori	Vetenskap
Praktik	Produktiv förmåga (Klokhet)

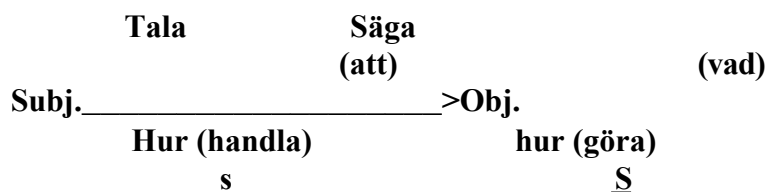
Låt mig nu göra som Mendelejeff med de luckor han fann i grundämnenas periodiska system: jag inför den grekiska distinktionen mellan *poi_sis* och *praxis* i vår moderna vokabulär genom att framhäva skillnaden mellan »göra» och »handla», den första som transitivt verb, den andra som intransitivt. Låt mig i ett sammanfattande schema utgå från det handlande mänskliga subjektet

⁷ Ett problem är dock att ordet »handling» har konnotationer med handen, medan »göra» hänger samman med »gärning», som är mera lämpad för moraliska associationer. Detta stör lite grand, men så är det alltid; begreppssläktingar är ofta osams. På engelska har vi orden *to act* och *to make*. De är måhända bättre.

⁸ Denna semantiska förändring började äga rum redan under Platons tid, vilket tydligt framgår av dialogen *Gästabudet* {205}.

⁹ Se mera om relationen mellan dessa begrepp i en senare fotnot i detta kapitel.

(»Subj.«) och situationen i vilken detta subjekt åstadkommer ett eventuellt resultat (»Obj.«):

Övergången från subjektspositionen till objektspositionen betecknar jag som en »att»-position och objektet som en »vad»-position. Mellan Subj. och Obj. sträcker sig ett »hur» som betecknar sättet att gå tillväga. Det skulle kunna kallas »den metodologiska frågan». Det finns två skilda typer av »hur»: man kan tänka sig sättet att åstadkomma en produkt eller ett resultat, men också en värdering eller disposition hos subjektet. »Handla» ligger inom subjekt sfären, »göra» inom objekt sfären. Sättet att handla och sättet att göra något är skilda saker. Det förstnämnda betecknar jag med litet »s» och den sistnämnda med »S» (Dessa två representerar Saussures lingvistiska bråkstreck *signifié* / *Signifiant* (Saussure [1915])).

Låt mig nu beskriva schemat i ord. Det mänskliga subjektet handlar i världen, eller, bättre sagt, skapar sin värld genom att handla. Subjektet handlar utifrån en mening som präglar subjektets eget liv, men ger också mening åt vad subjektet åstadkommer i världen. Gränsen mellan subjekt- och objekt sfären är språket. Språkets subjektsida är talandet, dess objektsida är sägandet. Att tala är *prāxis*, att säga är *poi_sis*.

* * *

Det här var en kortfattad försmak av det som mera i detalj kommer att behandlas i de kommande kapitlen. Jag har dock hittills uppehållit mig vid praktikens sida i den inledande dikotomin. Låt mig nu återkomma till den teoretiska delen.

Om begreppspar *TEORI _ PRAKTIK* betraktas dikotomiskt betyder detta att det som är teori inte är praktik och omvänt. D.v.s. att något inte kan vara både teori och praktik samtidigt. Jag menar emellertid motsatsen och därför kan jag inte behandla »teori och praktik» som en dikotomi, utan som ett dialektiskt par.¹⁰

Låt mig först fästa uppmärksamheten på en omständighet som hittills inte påpekats. Enligt vårt moderna synsätt har kunskapsformer och kunskapsfärdighet i första hand att göra med teoretisk filosofi, inte med praktisk filosofi och etik. Aristoteles för dock sin diskussion om teori, om vetenskap, inte i sina teoretisk-filosofiska skrifter, utan i *Nikomakiska etiken*, vid sidan av diskussionen om praktikens olika former. Hur kan det komma sig?

---

¹⁰ Detta kommer att behandlas i en kommande skrift (»Om meningens nedkomst«).

»Etik« är för Aristoteles liktydigt med handlingsfilosofi. När Aristoteles i etiken talar om *the_ria* som ett sätt att leva motsvarar det grekiska ordet inte vad vi själva brukar tänka på när vi säger »teori«. Jag säger 'brukar', därför att vi ändå ibland kan föreställa oss ordet i samma mening som Aristoteles. Vi säger att någon är teoretiskt lagd och vi talar ibland om teorier som en syssla. Det grekiska och det svenska ordet skiljer sig från varandra inte så mycket i sitt innehåll som i det som skulle kunna kallas begreppets aspekt. I vårt språkbruk låter vi ofta omedvetet samma ord beteckna såväl en aktivitet som dess objektiva resultat, dess produkt. »Skörden«, t.ex., betecknar både vad bönderna gör och det som blir effekten därav. »Tanke« är såväl tänkandet som det tänkta. Denna typ av semantiska aspektbyten är ett slags kategoriell metonymi¹¹, ett fenomen som jag under de senaste åren varit mycket uppmärksam på. Fenomenet har konstaterats i förbigående av många forskare, även om de inte uppehållit sig vid det lika mycket och dragit lika långtgående slutsatser som jag. Collingwood t.ex säger följande:

Ord som tanke, känsla, kunskap, erfarenhet, har uppenbarligen en tvetydig betydelse. De refererar såväl till tankeaktiviteten som till det tänkta, såväl till känslaktiviteten som till det därigenom kända, till kunskapsaktiviteten som till det som man därigenom lär känna, till erfarenhetsaktiviteten som till det erfarna. (Collingwood [1938] VIII, §1).

Och på ett annat ställe (XI, §7), på tal om språkets aktivitet, påpekar Collingwood att det enda verkliga i språket är den språkliga aktiviteten. Det som studeras av grammatikerna, resultatet av den språkliga aktiviteten, är bara metafysiska fiktioner:

Språket är en aktivitet; det är att uttrycka sig själv, att tala. <...> [Grammatikern] analyserar en produkt av denna aktivitet, »talet« eller »diskursen«, inte menad som ett talande eller ordande (*discoursing*), utan som något som existerar tack vare denna aktivitet. Denna produkt av den talande aktiviteten är ingenting verkligt, utan en metafysisk fiktion. Man tror att den existerar bara därför att man behandlar språkets teori utifrån hantverksfilosofins synvinkel, genom att okritiskt förutsätta att varje aktivitet är ett slags tillverkning. <...> Vad grammatikern i själva verket gör är att tänka, inte på en produkt av den talande aktiviteten, utan på själva denna aktivitet, förvrängd i hans tankar därom genom antagandet att det inte är en aktivitet utan en produkt eller ett »ting«¹².

Grekerna kunde, liksom vi, med samma ord beteckna det objektiva resultatet av en aktivitet, själva aktiviteten och även förmågan att genomföra den. Men medan vi oftast i första hand syftar på det objektiva resultatet, tänkte grekerna snarare på aktiviteten. En aspekt faller under begreppets intentionella fokus, de

---

¹¹ Se föregående fotnot.

¹² Collingwood påpekar att ordet »ting« inte ska tolkas i gängse mening i engelskan, utan som en metafysisk term.

andra hamnar i begreppets skugga, i det omedvetna. Det finns en rad exempel på detta. Att t.ex. översätta ordet *pólis* eller det latinska *civitas* med »stad» låter sig inte göras utan viss förvrängning, eftersom *pólis* och *civitas* i första hand hänvisade till människornas gemenskap och deras aktivitet, bara i andra hand till stadens materiella anläggning. Men i ordet »stad» blir aspekternas prioritet omkastad (Ramírez [1993a]).

Med *the_ria* menade Aristoteles i Etiken inte produkten av den vetenskapliga aktivitet som uttryckes i satser och lagras i texter eller i andra informationsmedia. Aristoteles menade med detta ord främst själva aktiviteten att utforska världen. *Epist_m_* var inte, som för oss, den uppnådda vetenskapliga produkten, inte det objektiva resultatet, utan den subjektiva förmågan att åstadkomma sådana resultat, förvärvat genom enträgen teoretisk aktivitet. Den vetenskapliga förmågan blir i och för sig också ett resultat, men ett subjektivt resultat, en hos subjektet genom utövning förvärvat handlingsdisposition. Av allt detta framgår, att *the_ria* var för Aristoteles en praktisk aktivitet; t.o.m. den högsta aktivitet en människa kunde ägna sig åt. Men *the_ria* är därmed också en form av *poi_sis*. Ty om *poi_sis* är att bygga hus, att komponera melodier eller att bota patienter (vilket gör byggarbetaren, musikern och läkaren till vad de är), då är *the_ria* en *poi_sis* som går ut på att i ord objektivt beskriva olika typer av sakförhållanden samt kodifiera och lagra dessa beskrivningar för andras kännedom och bruk. Denna aktivitet, denna *poi_sis*, bedrivs bäst av de vetenskapsmän som förvärvat *epist_m_*, som blivit »epistemiska». Genom att praktisera den teoretiska aktiviteten blir man vetenskaplig, vilket möjliggör ännu bättre fortsatt teoretisk aktivitet.

Relationen mellan *poi_sis* och *the_ria* kan således illustreras på följande sätt:

Poi_sis

The_ria

En teori blir då en speciell typ av göromål. En vetenskapsman är en person som lärt sig arbeta med teorier. Teorierna är vetenskapsmannens produkt såsom huset är byggarens produkt. Min avhandling vill vara just ett exempel på detta. Inte ett avhandlingsresultat utan ett avhandlingsarbete. Men om teorin kan ses som ett göra (*poi_sis*), kan å andra sidan också vissa »poietiska» aktiviteter, vissa göromål eller göra-praktiker (dock inte alla) beskrivas i en teori. Det måste också kunna finnas en vetenskap om det poietiskt-praktiska. Teori och görande omfattar på så vis varandra.

En viktig konsekvens av det förda resonemanget är att gränsen mellan det teoretiska och det praktiska i det aristoteliska schemat på sid. 8 måste flyttas:

Från:

The_ría	–	Poí_sis	Prāxis
Epist_m_	–	Téchn_	Frón_sis

Till:

Epist_m_	Téchn_	–	Frón_sis
The_ría	Poí_sis	–	Prāxis

Den moderna förnuftskritiken vänder sig mot Upplysningens inskränkta förnuftsuppfattning som reduceras till ett teoretiskt förnuft och kräver dess komplettering (inte dess ersättning) med ett praktiskt förnuft. Men eftersom den aristoteliska distinktionen mellan *poí_sis* och *prāxis* förblivit dold även för dessa kritiker, brukar det praktiska förnuftets förespråkare stanna vid ett poietiskt (eller tekniskt) förnuft, som inte når fram till det praktiska förnuftet i aristotelisk mening, ett förnuft som bygger på *prāxis* och *frón_sis*, inte bara på *poí_sis* och *téchn_*. Detta är fallet hos en rad nordiska forskare av olika schatteringar som ägnat sig åt »tyst kunskap»¹³. Den tysta kunskapen uppfattas som en produktiv aktivitet och en förmåga som inte utan vidare kan beskrivas i ord utan liksom sitter i kroppen.

Teorierna om tyst kunskap har betydelse för en bättre förståelse av vad yrkeskompetens och -utbildning innebär. Något praktiskt förnuft och något överskridande av den grunduppfattning som kännetecknar vår moderna mentalitet är det dock inte fråga om. Det praktiska förnuftet kan ånyo 'synliggöras' genom ett återställande av det aristoteliska praxisbegreppet och framförallt genom att komma underfund med det slags kompetens som kallas *frón_sis*.

Att begripa Aristoteles' begrepp

Man bör ibland reflektera över själva begreppet »begrepp» och motstå vanan att uppfatta begreppen som någon sorts kinesiska askar som kan bilda prydliga strukturer. Att bilda begrepp är inte som att kapsla in, som Linné gör i *Systema naturae*, utan snarare som att peka med ett finger som aldrig står riktigt still. Eller kanske bättre: som att belysa med en ficklampa som letar i mörkret.

En uppfattning som härstammar från Platon är att begrepp är definierbara och gripbara (därav be-grepp eller det latinska *con-cept* från *capio* = gripa). Platon uppfattade alla begrepp som om de vore geometriska. Såväl begreppet »triangel» som t.ex. begreppet »häst» blir identiska med innehållet i deras definition.

---

¹³ Se Göranson [1988] & [1990], Josefson [1991], Molander [1993], Rolf [1991], m.fl.

Man kan aldrig riktigt förstå Aristoteles om man utgår från fastställda och entydiga begreppsdefinitioner. Ty de aristoteliska begreppen _ oavsett vad Stagiriten själv sade och trodde om detta _ ter sig för läsaren som fladdermös. På ett sätt är fladdermusen en fågel, på ett sätt är den en råtta. Problemet uppstår då man envisas att se fladdermöss enbart som råttor eller enbart som fåglar.

När man läser Aristoteles ska man hela tiden komma ihåg att begreppssystem inte är ordnade som fysiska strukturer. Två begrepp (låt oss kalla dem »A» och »B») kan vara relaterade till varandra så att »A» ibland fungerar som övergripande släktbegrepp och inkluderar »B», men fungerar ibland som artbegrepp och skiljer sig från »B», så att »A» indelas i både »A» och »B», som i ett hologram. Vi kan t.ex. tala om »skor» som gemensam benämning för alla skodon, men också skilja mellan »skor», »sandaler», »stövlar», etc. I många språk är ordet för mannen (särskilt i pluralis) också ordet för både män och kvinnor tillsammans (vilket kvinnoforskarna ofta påtalar), och i grammatiska artiklar och demonstrativpronomina omfattar den maskulina benämningen båda könen tillsammans, men skiljer sig i andra kontexter från femininum.

Ordet »djur» används i zoologin som släktbegrepp för arten »människa», men i andra sammanhang skiljer man mellan »människor» och »djur». »Ljud» gäller som övergripande för både »ljud» och »buller». Ordbildningar av typen »odjur» och »oljud» blir både paradoxala och intressanta i detta sammanhang (ett »odjur» är ännu mera »djur», men aldrig riktigt människa; »oljud» är en form av buller). »Väsen» och »oväsen» är nästan detsamma. »O-» har ibland, men inte alltid, en underton av »dålig» (»otid», »oväder»).

I alla språk förekommer ord som, vid behov, får en renodlad eller en specifik betydelse. Denna semantiska hanterig har i retorisk terminologi fått namnet »synekdoke». Benämningen *prāxis* betecknar i Aristoteles egna texter ibland också aktiviteter som innefattar *poi_sis*. Han använder således stundvis ordet *prāxis* som gemensam benämning för *prāxis* och *poi_sis*, men är i andra sammanhang mycket mån om att noga skilja mellan dem. Det betyder att *prāxis* också kan betyda *poi_sis* men inte tvärtom. Därför har ordet *prāxis* överlevt bättre än *poiēsis*, även om det senare härskar som begrepp. Därför vårt ord »praktik» i dess nuvarande betydelse.

Samma förhållande finner man t.ex. mellan orden *enérgeia* och *kín_sis*, där den förstnämnda representerar »aktivitet» överhuvudtaget, men också en typ av aktivitet som skiljer sig från *kín_sis*. I ordet *télos* (som vi översätter med »mål») är situationen märkligare: *télos* uppträder i texterna med en vid och en mera begränsad betydelse. Ett komplementärt begreppet (av samma slag som *poi_sis* gentemot *prāxis*), skulle motsvara vårt ord »mål». Ett grekiskt ord som överensstämmer bättre med »mål» än vad *télos* gör är ordet *skópos*. Därför blir översättningen av *télos* med »mål» ofta missvisande. Om vi översätter *télos*

med »mening», kan vi säga att »mening» omfattar både »mening» och »mål» (Se Ramírez [1993a]). Jag ska behandla detta mera explicit i kap. IV¹⁴.

Tre mänskliga livsformer

Att *prāxis* i strikt bemärkelse betyder »handling» men i vidare mening även alla typer av göromål innebär att *prāxis* hos Aristoteles, i sin vidaste betydelse, står för »mänsklig livsform». De mänskliga livsformerna är, enligt Aristoteles, tre: *the_r_ia*, *poi_sis*, *prāxis*. Även i den platonska statsteorin, såsom den utvecklas i Dialogen Staten, fanns tre mänskliga livsformer som kännetecknade tre skilda klasser och tre samhällsroller.

I *N.E.* (1:a bokens 5:e kap.) talar Aristoteles dels om tre livsstilar eller -ideal, dels om tre typer av livsaktiviteter. Han skiljer mellan *bios apolaustikós* (det sinnliga livet efter materiell nytta), *bios politikós* (medborgarens liv) och *bios the_r_tikós* (ett intellektuellt, teoretiskt liv). I 6:e boken talar han dock om tre mänskliga aktiviteter, den ena värdefullare än den andra: *the_r_ia* och *prāxis* motsvarar väl *bios the_r_tikós* resp. *bios politikós*. Dessa är önskvärda i sig själva. *Poi_sis* representerar en nyttig aktivitet som är värdefull endast för det goda resultatet som den åstadkommer, vilket för tankarna till *bios apolaustikós*.

The_r_ia
Prāxis
Poi_sis

Bios the_r_tikós
Bios politikós
Bios apolaustikós

Aristoteles' uppfattning om det goda samhället (en sorts välfärdsstat på lokal nivå) ser *poi_sis* som den lägsta livsformen, gemensam för alla människor, även om slavarna och den lägre klassen ägnade sig enbart åt den. Somliga människor (medborgarna) deltog dessutom i handlingslivet, som innebar skötseln av stadens angelägenheter. De mest överlägsna människorna ägnade sig också åt teoretisk aktivitet (*the_r_tikós bios*) som för Aristoteles, liksom för Platon, var den högsta livsformen. Arbete, *poi_sis*, var den form som förenade människorna med de lägre varelserna, med djuren. *The_r_ia*, å andra sidan, var den aktivitet genom vilken människan kom närmast Gud. Den specifika aktiviteten hos den som varken är best eller gud, d.v.s. människan, var dock *prāxis*, vars främsta uttryck var det politiska livet (*bios politikós*). Den goda människan var för Aristoteles den goda samhällsmedborgaren och etiken var endast inledningen till samhällskonsten.

---

¹⁴ I diskussionen om dygderna som en medelväg mellan två ytterligheter (*N.E.* bok II, kap. 6-9) stöter Aristoteles på ett likartat problem. Ibland finns namn för både mittbegreppet och de två ytterligheterna, men ibland saknas det ena.

Att Aristoteles prisar *the_ria* som den högsta och mest eftersträvansvärda aktiviteten är en kvarleva från Platon och skapar en viss förvirring i hans schema. Ty det framgår ändå klart att det är *prāxis*begreppet som ger uttryck åt mänsklig handling och livsform överhuvudtaget. Det är mycket man kan läsa i en text som författaren själv kanske inte tror sig ha sagt. Även om *the_ria* är den högsta aktiviteten så är *prāxis* den typiskt mänskliga, paradigmen för all mänsklig livsform. *The_ria* och *poi_sis* blir då de två gränserna av *prāxis*.